

אחר כותלנו

עלון לבוגרי ישיבת "הכותל" פרשת "חיי-שרה" תשע"ג מספר 76

מאמר פותח הרב שלמה טובול

יפה שיחתן של עבדי אבות מתורתן של בנים

על הפסוק "וְאָבָא הַיּוֹם אֶל הָעֵין" (בראשית כד, מב) כתב רש"י: "אמר רבי אחא: יפה שיחתן של עבדי אבות מתורתן של בנים, שהרי פרשה של אליעזר כפולה בתורה, והרבה גופי תורה שלא נתנו אלא ברמיזה". ויש לשאול מדוע דוקא בפסוק זה כתב רש"י את דברי חז"ל אלו? בספר אור גדליהו תירץ בשם המגיד מקאזניץ, כי רש"י מביא על אותו פסוק דברי הגמ' "היום יצאתי והיום באתי, מכאן שקפצה לו הארץ". ואומרים בשם הבעש"ט שבפסוק זה מרומז השם לקפיצת הארץ, ולכן הביא רש"י כאן את דברי המדרש "יפה שיחתן...", להראות כי שיחתן של עבדי אבות רומזים לסודות נפלאים.

ולכאורה יש לשאול, היתכן ששיחתן של עבדי אבות יפה מתורתן של בנים? הרי התורה היא מה' ואיך יכול להיות ששיחתן של עבדי אבות יותר יפה מתורתו של הקב"ה? הרב דסלר במכתב מאלוהו כותב שיש הרבה לימודים גדולים הנלמדים מכך שהתורה כפלה את פרשתו של אליעזר, שהרי אנו מוצאים כמה שינויים ממה שהתורה כתבה את סיפורו של

אליעזר מהצורה שבה אליעזר אח"כ מספר זאת לבתואל ולבן. שכן בתחילה נאמר "אולי לא תאבה האשה" (שם כד, ה) "אולי" מלא ואילו בסיפור של אליעזר נאמר "אולי לא תאבה האשה" (שם לט), אלי-חסר. וידוע מדרש חז"ל שלמדו מכאן, שבת היתה לו לאליעזר והיה מחזר למצוא עילה שיאמר לו אברהם להשיאו ביתו וכו'. וכן מצינו, בפעם הראשונה נאמר: "ויקח האיש נָזֶם זָהָב... וַיֹּאמֶר בֵּת מִי אַתָּה", ואילו בסיפורו של אליעזר הוא משנה את הסיפור ואומר: "וַיֹּאמֶר בֵּת מִי אַתָּה... וְאִשְׁם הַנָּזֶם" וכתב רש"י: "שינה הסדר, שהרי הוא תחילה נתן ואח"כ שאל, אלא, שלא יתפשהו בדבריו ויאמרו: האיך נתת לה ועדיין אינך יודע מי היא". ומסביר הרב דסלר שמכאן אנו לומדים, שיש לאדם נגיעות, שבפעם הראשונה שאל אליעזר שואל את אברהם "אולי לא תאבה..." הוא עדיין לא מרגיש ששאלה זאת נובעת מתוך רצונו, שאברהם יסכים לקחת את בתו וסבר ששאלתו היתה רק לטובת הענין, אבל כאשר הוא מספר את

דבריו בפני בתואל, כבר ראה שמן השמים נבחרה רבקה ולא בתו, ממילא לא היתה לו עוד שום תקווה שבתו תזכה ביצחק, וממילא בטלה נגיעתו והכיר את האמת. ויש עוד להוסיף ולברר את הענין, מה ההבדל בין "שיחה" ל"תורה" ומה היחס של "עבד" ל"בן".

"שיחה" של אדם, אלו הדברים היוצאים מתוך פנימיותו של האדם כפי שהדברים חקוקים ורשומים בנפשו, דהיינו הדברים שיוצאים בצורה הכי טבעית שבאים מאליהם, משא"כ "תורה", אלו חוקים ומצוות שבאים להורות לנו מה לעשות, דברים שהקב"ה קבע אותם עפ"י חכמת האמת ונתן לנו לקיים אותה. "עבדי אבות"- הם אותם אנשים ששמשו את האבות וראו אותם יום יום שעה שעה כיצד הם חיים למעשה את האמונה בה', ראו את צורת החיים הטבעית הזורמת של האבות והיתה להם התבטלות לאבות וממילא האבות היו להם כדוגמא אישית, שהשפיעה עליהם והשאירה רושם על עבדיהם לחיות כמותם. הבנים אמנם הם המשך של האבות, אך יש להם גם מעמד בפני עצמם יש להם גם את המידה המיוחדת להם.

על אליעזר עבד אברהם נאמר בגמ' (יומא כח ע"ב) "אליעזר עבד אברהם זקן ויושב בישיבה היה שנאמר: "וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל עֶבְדוֹ זֶקֶן בֵּיתוֹ הַמְּשֵׁל בְּכָל אֲשֶׁר לוֹ", אמר רבי אלעזר: שמושל בתורת רבו. "הוא דמשק אליעזר" אמר רבי אלעזר: שדולה ומשקה מתורתו של רבו לאחרים". נמצא שכל מעשיו ודיבוריו של אליעזר נבעו מהחינוך והלימוד שקיבל מאברהם אבינו, וכאשר

הנזם ואח"כ שאל מי היא, שהרי אין הם במדרגת אמונה כשלו לכן הוא משנה, אבל אליעזר עצמו שבמדרגה גבוהה מהם, שמכיר בניסי ה' ובטוח שהזמין לו את מבוקשו אחרי תפילה, הוא כן יכול קודם לתת לה את הנזמים ואח"כ לשאול בת מי את. אפשר לסכם ולומר שמעבד אברהם אבינו לנו לומדים איך חיים את התורה והאמונה בה' למעשה ובזה יש יתרון מתורתן של בניים שיש בה רק את הצד הלימודי והתיאורטי.

התורה כופלת את פרשת אליעזר אנו יכולים ללמוד בעצם על התורה והאמונה וההנהגות של אברהם אבינו, ולכן חז"ל מגלים לנו שאף דברי אליעזר הם גופי תורה ממש. אנו מוצאים זאת כאשר אליעזר משכנע את בתואל ולבן ע"י זה שהוא מספר להם על ההשגחה שהיתה לו למצוא את רבקה שהיא ממשפחת אברהם, כפי שביקש ממנו אברהם אבינו, אך עם זאת אליעזר מלמד אותנו, שא"ל מספר להם, שקודם הוא נתן את

- א. "תרומה" ו"הקדש" בתולדות ישראל
- ב. הר, שדה, בית
- ג. קידוש השם ומצוות בני נח
- ד. מדרגתו של אליעזר
- ה. "בכח" ו"בפועל" בקידושין ובא"י
- ו. מעמדה של חברון

שמועות הראי"ה – חיי שרה
הרב ישעיהו הדרי

"ויהיו חיי שרה", על כך פתחו בבראשית- רבה¹ בפסוק "יודע ד' ימי תמימים ונחלתם לעולם תהיה"² ודרשוהו על שרה, ואמרו על הצדיקים כשם שהם תמימים, כך שנותיהם תמימות. אף המשכו של הפסוק "ונחלתם לעולם תהיה" נתפרש כך, גורלם- חלקם של התמימים יעמוד להם לעולם.

שני עניינים מרכזיים בפרשתנו: קבורתה של שרה בנחלת א"י וסיפור זיווגו של יצחק, שביסודו הוא סיפור המשך תולדותיה של שרה. שני נושאים אלה רמוזים אף הם בפסוק ובמדרשו, על ימי התמימים הנמשכים לעולם ועל נחלתם העומדת לעולם.

מאמרה של שרה על ייחודם של ישראל "כי לא יירש בן האמה הזאת עם בני, עם יצחק"³ קיבל את ברכתו של משה, "וישכון ישראל בטח בדד, עין יעקב וגו"⁴. הבטחת קדושתם של ישראל אינה אלא בבדידותם, סגולה זו היא מורשת יעקב, ממעיין יעקב, עין יעקב.

"קודש ישראל לד', ראשית תבואתה"⁵. מבואתו זו של ירמיהו עולה שיש שתי בחינות קדושה בישראל: בחינת התרומה ובחינת הקודש. בתרומה, בראשית התבואה, אמרו חז"ל⁶: ראשית- צריך שיהיו שיריה ניכרים. אם עשה כל גורנו תרומה, לא אמר כלום. ואילו בקודש, בהקדש- יכול אדם להקדיש כל נכסיו, בכוחו של הישראלי לעשות הקדש. ובזוהר אמרו, "לקדשא כל חד בגרמיה", את עצמו. זוהי קדושת העצם של ישראל שהיא קדושת האבות.

את הפסוק, "כה אמר ד' אל בית יעקב אשר פדה את אברהם"⁷, דרשו בגמרא⁸: מצינו ביעקב שפדאו לאברהם⁹. מאברהם יצאו ישמעאל ובני קטורה, מיצחק- עשו, ואילו מיטתו של יעקב שלימה ואין בזרעו פסול, וזהו פדיונו של יעקב את אברהם. אברהם ויצחק הם אפוא תרומה, שמזרעם נבחרו הממשיכים, ואילו יעקב- ישראל הוא קודש לד'- קדוש בגרמיה. בחינת "קודש ישראל לד'" שאינה מותרת מקום לאומות- היא בהתייחס לעצמם. ואילו "ראשית תבואתה"- בחינת התרומה, היא ביחס שבין ישראל לאומות העולם, שהרי על העתיד לבוא הבטיחנו הנביא: "והלכו גוים לאורך ומלכים לנוגה זרחך"¹⁰, דהיינו, תלות בין הגוים המחפשים הדרכה, לבין ישראל המאירים להם את הדרך.

1. נח. 2. תהלים לז, יח. 3.
4. דברים לג,
5. ירמיהו ב, ג. 6.
7. ישעיהו פסחים לג, ע"ב.
8. סנהדרין יט, ע"ב.
9. ראה: "אגרות ראי"ה ח"א עמ' שכ. לעיל פ' לך- לך תר"ץ. 10. ישעיהו ס, ג. 11.
- דברים לב, ח.

12. ישעיה ב, ג. 13. פסחים פח, ע"א. 14. ראה יהושע יד, טו. 15. חבקוק ג, ו. 16. עבודה זרה ב, ע"ב. 17. ראה לעיל פ' לך- לך תר"ץ. 18. ראה במקורות להלן פ' תולדות תרצ"א. 19. זוהר חיי- שרה קכד, ע"ב, וראה לעיל פ' וירא תר"ץ. 20. ישעיה סא, ה-ו. 21. בראשית ב, טו. 22. זוהר בראשית ז. 23. ישעיה סא, ט. 24. דברים לג, כח. 25. בראשית רבה נט, ט. 26. ראה "מאור ושמש" בראשית טו, ב.

"בהנחל עליון גוים, בהפרידו בני אדם, יצב גבולות עמים למספר בני ישראל"¹¹, המושג "מספר" אין לו גבול שהרי אפשר למנות עד אין סוף. מכאן, שבני ישראל הם בלי מספר, בלי גבול, ומבחינה רוחנית משמעו של העניין שאין גבול לקדושת ישראל, דהיינו שמושג הקדושה המתייחס אליהם הוא כולל, מקיף, ממלא ואין לו גבול. בצד של: "קודש ישראל לד'", אין לאומות תפיסה, כי קדושתם שלהם מוגבלת וסופית, מה שאין כן ב"ראשית תבואתה" שהוא הצד של התרומה, שהוא גבולי, שהרי שייריו ניכרים, ומצד השיריים הללו, יש אחיזה למושגי הקדושה המתייחסים לנכרים.

הכרת העמים לעתיד לבוא נתלית ביעקב. על ייעודו של הנביא ישעיהו "והלכו עמים רבים ואמרו לכו נעלה אל הר ד' אל בית א-להי יעקב"¹² דרשו חז"ל¹³ "לא כאברהם שקראו הר, ולא כיצחק שקראו שדה, אלא כיעקב שקראו בית"- "אין זה כי אם בית אלוקים". הר ושדה הם בחינת התפשטות, בלי בעלות מסוימת ומוגדרת. אברהם, אב המון גוים, מכונה "האדם הגדול בענקים"¹⁴ ואמרו חז"ל שבא לתקן את החטא של אדם הראשון, מפני שלא היה יכול להשאיר את העולם בקלקולו, וראה את תפקיד חייו- לפרסם את שם ד' בכל החברה האנושית. יצחק, קידש שם שמים בעולם, ואילו יעקב צמצם את קדושת ישראל בתוך המסגרת של השבטים, כבית מוקף ומוגדר. קדושת ישראל יכולה להיות בטוחה רק בשעה שהם בדד, "וישכון ישראל בטח בדד".

ההבדלה הזו בין ישראל לעמים, מטרתה כפולה: גם להכשיר את ישראל, וגם להראות דרך לאומות העולם- להכין את בחינת "והלכו עמים לאורך". בשעה שירצו העמים להתחבר אל הקדושה, יבינו כי קדושת ישראל נפרדת מהעמים, "לכו ונעלה אל בית אלוקי יעקב", לכו ונתחבר אל הקדושה הנפרדת.

"ראה ויתר גוים"¹⁵, ודרשו חז"ל¹⁶, ראה ז' מצוות שקיבלו עליהם בני נח וגו' עמד והתירן, שאע"פ שמקימין אותן, אין מקבלים עליהם שכר כמצווים ועושים¹⁷, אלא כמי שאינם מצווים ועושים. איסור עבודה זרה נכלל בתוך שבע מצוות בני נח. בישראל הרי הוא מהמצוות שיהרג עליהם ואל יעבור, אולם אצל הגוים נפסקה הלכה שאין בחינה של ייהרג ולא יעבור, מכיוון שאין הם מצווים על קידוש השם¹⁸. קידוש השם הוא המקשר והמאגד את כל המצוות, "ונקדשתי בתוך בני ישראל", ואילו אצל הגוים, אין מושג קידוש השם, ולכן, "ראה ויתר גוים", התיר את האיגוד, את הקידוש; אין להם קשר של ציווי ועשייה במצוות.

"מאתיים לנוטרים את פרי" היא דרגת קידוש השם¹⁹. הנוטרים את פריהם הם ישראל השייכים לעשיית המצוות ולמצוות קידוש השם הכוללת. מדרגה זו היא בעולמנו, אבל לעתיד לבוא נאמר, "ועמדו זרים ורעו צאנכם, ובני נכר אכריכם וכורמיכם. ואתם כהני ד' תקראו, משרתי א-להינו ייאמר לכם"²⁰. אנו מוצאים בדברי חז"ל שהסבירו ביטויים מתחום עבודת האדמה בהוראה של עשיית מצוות. "לעבדה ולשמרה"²¹ דרשו²²: "לעבדה- זו מצות עשה, לשמרה- זו בחינת לא תעשה", ומכאן, שבחינת האיכרים והכורמים של הזרים לעתיד לבוא יכולה להתפרש כעושי מצוות. ואילו בישראל תתקיים אז הנבואה, "ונודע בגוים זרעם וצאצאיהם בתוך העמים, כל רואיהם יכירום כי הם זרע ברך ד"²³. או אז יכירו העמים את מהות הקדושה הישראלית הנבדלת ויידעו שלטובת השפעת הקדושה בעולם, עליהם לקבל עליהם עול מצוות, להתעלות לבחינת מצווים ועושים, ואילו ישראל יעלו במדרגה וייקראו "כהני ד', משרתי א-להינו".

"וישכון ישראל בטח בדד, עין יעקב אל ארץ דגן ותירוש"²⁴. הכינוי "עין יעקב" מתייחס לבחינת המעיין, מעיין מים חיים הקשור לישראל. סגולתו של המעיין שהוא מתחדש ומתגבר מעצמו. צד זה מודגש אף בפרשתנו. "אולי לא תאבה

האשה", אלי כתיב, ודרשו חז"ל²⁵ בת היתה לאליעזר וכו' ואברהם אמר לו, אתה ארור ואני ברוך, ואין ארור מתדבק בברוך. ואכן אם היה אליעזר במדרגה כזו של דולה ומשקה, מדוע כינהו אברהם ארור?! אלא שעניינו של אליעזר- דולה ומשקה מתורת רבו לאחרים, אבל לא היה מחדש מעצמו. התורה לא נעשתה עצמית לו, וממילא לא הפקיעתו מכלל "ארור" ואף תיאורו, "עבד אברהם אנכי", משמעו- מושפע, שאינו משפיע מכוחו ומעצמיותו²⁶.

שרה, שלדאגתה "כי לא יירש בן האמה הזאת עם בני, עם יצחק" הסכימה דעתו של מקום, זכתה שעל ידה נקבעה קדושת א"י.

בגמרא²⁷ למדו קידושי כסף מקיחה- קיחה משדה עפרון. ליקוחין אלו יש בהם קניין ויש בהם קידושין. קניין משמעו בפועל, ע"י מתן כסף. קידושין משמעם בכוח, לשון זימון והכנה. חילוק זה מתייחס אף לא"י. יש בה קניין בפועל וקידושין בכוח. מקום המקדש נקרא קניין בפועל, והוא אחד מחמישה קניינים שקנה הקב"ה בעולמו²⁸. "מכון לשבתך פעלת ד"²⁹. ממקום זה נברא האדם³⁰, כאן מקור מציאותו בפועל. לעומת זאת מצינו בגמרא³¹ את הביטוי "קדושה ראשונה קידשה לשעתה וקידשה לעתיד לבוא" דהיינו, שיש בקניין צד של עתיד לבוא, צד שעתה הוא רק בכוח. כעין זה מוצאים ביחס לחלקים המתוספים לירושלים ע"י כיבוש או הוספה. מופיעים אז שני צדדים: כיבוש בפועל וקביעת הקדושה בכוח. לאחר הכיבוש בפועל, באה הקדושה בכוח ע"י נביא, לחמי תודה וכו'³². קיחה-קיחה משדה עפרון. צד שווה מבחינת ה"בכוח" וה"בפועל" לקידושין ולארץ- ישראל.

חברון- ע"י קברי האבות שבה, היא בחינת קניין בכוח. "חברון, שבע שנים נבנתה לפני צוען מצרים"³³. בלשון חז"ל יש לצוען משמעות של רבותא, ואם כי צוען לא הייתה דרך קבע, עיר מלוכה במצרים, בכל זאת נקראה רבותא³⁴. ואף חברון, אם כי לא הייתה עיר המלוכה הקבועה- בה הייתה ראשית מלוכת דוד, מפני שבה נעוץ הקניין בכוח של קדושת א"י. מצרים מכונה "מרכבת המשנה"³⁵, וצוען מצרים היא ההיפך מקדושת ה"בכוח" של א"י.

מושג זה של "קדושת הבכוח" בא"י מסביר אף את הדעה בגמרא³⁶ שהארץ נתחלקה ליוצאי מצרים, שנאמר, "לשמות מטות אבותם ינחלו", "לבאי הארץ נתחלקה הארץ, כפי חשבון של יוצאי מצרים שנטלוה בתורת ירושה מאבותיהם"³⁷. בכל מקום החיים יורשים את הנכסים שהיו בפועל למתים, ואילו בחלוקת א"י, ירשו החיים נכסים שהיו רק בכוח אצל המתים.

מקורה של הקדושה בכוח אצל הקב"ה, והוא שאמר הכתוב "כי לי הארץ"³⁸ דהיינו, קדושת הארץ שבכוח, אצלי היא, ומשום כך: "לא תימכר לצמיתות", שאין אדם יכול למסור את קניינו אלא עד היובל. בשנת היובל, בה קורא דרור לארץ, חוזרת הקדושה בכוח לכל בן ישראל, וחוזרת חלוקת הארץ למצבה הראשוני, ע"פ שמות מטות אבותם, וכל זה משום ש"גרים ותושבים אתם עמדי", המקביל לדברי אברהם: "גר ותושב אנכי עמכם, תנו לי אחוזת קבר"³⁹.

כשנצטווה אברהם, "קום התהלך בארץ לאורכה ולרחבה"⁴⁰, מיד "ויאהל אברהם ויבא וישב באלוני ממרא אשר בחברון", מקום שבו מרוכזת הקדושה בכוח של א"י, זו שנפתחת אח"כ לראשית מלוכת דוד, המשמשת אחוזה למתים, הזוכים בארץ ומזכים לחיים הבאים מכוחם של הנקברים.

ע"י הקבורה הראשונה בא"י, זו של שרה, קם הקידוש בכוח, וקדושה זו היא שקבעה את קדושת א"י לעולם, קדושה המבדילה את א"י משאר חלקי העולם. ע"י דבריה

27. קידושין ב, ע"א. 28.
אבות ו, ט. 29. שמות טו, יז.
30. בראשית רבה יד, ת. 31.
זבחים קז, ע"ב. 32. שבועות
טז, ע"א. 33. במדבר יג, כב.
34. ילק"ש ח"א סימן
תשמג: צוען, דמרבי בה
מלכי, דכתיב כי היו בצוען
שריו. וראה סוטה לד, ע"ב:
אלמא פרעה בצוען יתיב. 35.
ראה זוהר בראשית קצו,
ע"ב, והשווה שם צט, ע"א
על שבע שנות מלכותו של
דוד- הרגל הרביעית במרכבה
- בחברון. 36. בבא בתרא
קז, ע"א. 37. רשב"ם שם.
38. ויקרא כה, כג. 39.
בראשית כג, ד. 40. בראשית
יג, יז.

של שרה, "לא יירש בן האמה", קמה ההבדלה בין ישראל שכולם קדושים, בלי שיריים, לבין אומות העולם.

הוא שדרשו 'יודע ד' ימי תמימים' - קדושת ישראל השלמה כעם לבדד, "ונחלתם לעולם תהיה" - ע"י גבורתה בנחלת א"י, נקבעה הקדושה בכוח לעולם.

בשולי השמועה:

מחרוזת השמועה נפתחת בדברי המדרש החורז את דבריו מתוך פסוק בתהלים, אלא שהמדרש משייך את דרשתו לתולדות חייה הפרטיים של שרה, ואילו ע"פ היריעה הרחבה הנפרשת ע"י הרב מתברר שאף בקשר לכלל ישראל יש לייחס את עקרונות המדרש.

המעמד המיוחד שיש לסיפור זיווגו של יצחק, יסודו בדבריה של שרה על בלעדיותו של יצחק כממשיך מפעלו של אברהם. בהקבלה לבלעדיות זו, באה בדידותם המזהירה של ישראל ביחס לאומות.

אמנם, יחס זה הוא מורכב, מחד- הבידוד הוא מוחלט, ומאידך, ישראל- בעקבות אברהם- נושאים באחריות למעמדו הרוחני של העולם.

על ציר דיאלקטי זה (שבלשון אחרת הוא מתנסח במושגי "בכוח", "בפועל") נחרזים פסוקי נבואה, דרשות חז"ל, מושגי הלכה, מאמרי הזוהר, העוסקים במעשי האבות והבנים. בחריזה זו מתבלטים דרשות נושאי הפרשה: הקניין בא"י ע"י קבורתה של שרה, מעמדה של חברון בתולדות ישראל, ואישיותו של אליעזר, עבד אברהם.

על יהונתן שנעזר בסימנים כדי להחליט האם להסתער על מצב פלשתים.

ואכן, לכאורה נראה בגמרא שמעשי אליעזר ויהונתן אינם רצויים: "אמר רב: כל נחש שאינו כאליעזר עבד אברהם וכיונתן בן שאול אינו נחש" (חולין ע"ב), ומשמע שהעושה כמותם הרי הוא מנחש ואסור. וכך מפורש ברמב"ם (הלכות ע"ז פ"א ה"ד) שניחוש כאליעזר הוא איסור: "וכן המשים סימנים לעצמו אם יארע לי כך וכך אעשה דבר פלוני, ואם לא יארע לי לא אעשה, כאליעזר עבד אברהם. וכן כל כיוצא בדברים האלו - הכל אסור, וכל העושה מעשה מפני דבר מדברים אלו לוקה."

הראב"ד במקום תמה על הרמב"ם: ואיך חשב על צדיקים כמותם עבירה זו? [הראב"ד מניח שלאליעזר היה אסור לנחש, כדעת ר' יוסי הסובר שגם בני נוח נאסרו בכישוף וניחוש (סנהדרין נו ע"ב), אך להלכה הדעה המקובלת בני נוח, ובכללם אליעזר, נאסרו רק בשבע מצוות הידועות (כסף משנה שם)].

כמה גישות נאמרו ליישב את דברי הגמרא.

(א) **תוס'** מתרץ שאכן אסור לעשות כמותם, אבל הם עצמם עשו בהיתר כיוון שלמעשה לא סמכו על הניחוש. **באליעזר** (התוס' מתרץ לשיטת ר' יוסי הסובר שבני נוח נאסרו בניחוש, אך לא קשה לדעה המקובלת כי לשיטתה אליעזר היה מותר בניחוש) יש לפרש שהוא נתן לה את

פרשת השבוע בהלכה - ניחוש בסימנים - אלישע כרמל

נאסרנו מן התורה שלא לנחש כאמור "לא תאכלו על הדם לא תנחשו ולא תעונו" (ויקרא יט, כו) ובגמ' בסנהדרין (סה:סו). מובא: מנחש זה האומר פתו נפלה מפיו, מקלו נפלה מידו... צבי הפסיקו בדרך, נחש מימינו, ושוועל משמאלו... אלו המנחשים בחולדה בעופות ובדגים. ופירש"י שם שהכוונה היא שרואה בהם סימנים על דבר רע או נזק שעלול לקרות לו, וכדומה.

ובספר החינוך (מצווה רמט) כתב משורשי מצוה זו: לפי שענינים אלה הם דברי שגעון וסכלות גמורה, ולעם קדוש אמתי אשר בחר האל לא יאות להם שישעו בדברי שקר. ועוד שהם סבה להדיח האדם מאמונת השם יתברך ומתורתו הקדושה ולבוא מתוכם לכפירה גמורה שיחשב כל טובתו ורעתו וכל אשר יקרהו שהוא דבר מקרי, לא בהשגחה מאת בוראו".

אליעזר ויהונתן

ולכאורה קשה הדבר, שהרי בפרשתנו נראה שאליעזר עבד אברהם נעזר בניחוש כדי לאתר את הנערה הראויה ליצחק אבינו, ובדומה לזה מסופר (ש"א פ"ד)

לפגוש את שמואל, אך קודם לכן אמר לתינוק: "פסוק לי פסוק", והשיבו התינוק: "ושמואל מת" (ש"א כה,ג). אך למעשה, באמת שמואל לא מת, אך מן השמים רצו שר' יוחנן לא יטרח. מכל מקום נראה שאף גדולי האמוראים נעזרו בסימנים (מעבורת/ ספר/ תינוק) לשם קבלת החלטות. ולכאורה הדבר קשה על שיטת הרמב"ם תוס' ור"ן הסוברים שאסור לנחש באופן זה.

הר"ן מסביר לשיטתו (כנ"ל) שרב יכל לבדוק במעבורת כיוון שהוא לא סמך על כך למעשה, אלא רק בדק בזה קצת אם יצליח דרכו, וכוונתו הייתה להפליג לדרכו בכל אופן. (כדמשמע שם בגמרא שכשרב ראה את המעבורת אמר שזה סימן שיהיה יום טוב, אך לא אמר שלפיכך יפליג. אמנם עי' רש"י "בדיק במברא" שפירש שסמך על הבדיקה. ואף שמהמעשה בר' יוחנן משמע שסמך על הניחוש למעשה? תינוק שאני, משום שיש בזה צד נבואה שהרי מאז שחבר ביהמ"ק נבואה ניתנה לתינוקות (בבא בתרא יב ע"ב)).

אבל **המהרש"א** (חדושי הלכות צה: ד"ה תוס') מסביר שרב סמך על ניחושו, ובכל זאת היה מותר לו כיוון שבאמירתו לא תלה הדבר בזה אין זה ניחוש. ומשמע שאם אין מוציאים את הניחוש בפה הרי זה מותר (אמנם ע"ש בחדושי אגדות שמשמע שרב לא סמך ממש, וצריך להבין).

בדומה לו כתב **בשלטי הגבורים** (סנהדרין טז: בדפי הרי"ף) שאם אינו מוציא הדברים בפיו אלא מחשב בליבו נראה שמותר, שראוי לאדם לחוש על החשש שחוששין בו הבריות. אך מדבריו נשמע שהיתר זה הוא דווקא בדברים שרגילים לחוש להם. הובאו דבריו ב**פתחי תשובה** (גר"א י"ד קעט סק"ג) ע"ש.

להלכה

הטור (טור י"ד קעט ד) פסק כדברי הרמב"ם שהעושה דבר לסימן שאם יארע כך יעשה דבר פלוני ואם לאו לא יעשה, כאליעזר עבד אברהם - הרי זה מנחש. אך **השו"ע** השמיט דין זה, ונראה שנמנע מלהכריע. **הרמ"א** הביא שתי הדעות "יש אומרים שמותר לעשות לו סימן בדבר שיבוא לעתיד, ויש אוסרין", ומסיים שם הרמ"א: וההלך בתום "וְהַבּוֹטֵחַ בְּה' חָסֵד יִסּוּבְּבָנָו". אמן כן יהי רצון.

הצמידים רק אחרי שברר בת מי היא (ואף שמתואר בכתובים שקודם נתן לה ורק אח"כ שאל בת מי היא, אין מוקדם ומאוחר בתורה. וכן מוכח מדבריו של אליעזר כשסיפר את קורותיו למשפחת רבקה ששאלה לשמה ואח"כ נתן לה. אמנם רש"י בחומש (בראשית כד מז) מפרש שקודם נתן לה. וכן משמע מרש"י בפרשתנו (כד,יד) שאליעזר לא סמך על הניחוש וביקש שהקב"ה יודיעו אם עשה איתו חסד ע"י שיראה שהיא ממשפחתו והוגנת לו. ע"ש בשפתי חכמים), וביהונתן יש לפרש שהתכוון לתקוף את הפלשתים בכל אופן, ואמר זאת רק לזרז את נערו (וכך מוכח מדברי יהונתן עצמו שם: "אין לה' מעצור להושיע גרב או במעט" (מגדל עוז על הרמב"ם שם)).

ב **הר"ן** (דרשות הר"ן דרוש יב, וכן בחידושי חולין צה ע"ב) **הרקנאטי** (סימן תקסה) **ויראים** (סימן שלד) מפרשים שאליעזר ויהונתן דווקא סמכו על ניחושם, ולכן הגמרא הביאה דוגמא ממעשיהם ללמדנו שאסור לנחש אם סומך על הניחוש כמותם. אבל הם עצמם, אף שסמכו על הניחוש - לא עשו איסור, כיוון שהאיסור הוא דווקא בניחוש שאין בו הגיון, אך הם תלו בסימנים שיש בהם הגיון, שאליעזר בדק בסימן זה את מידות הנערה, ויהונתן בדק בסימן זה אם הפלשתים אמיצי לב או מפחדים.

גם מתוס' וגם מהר"ן עולה כדברי הרמב"ם שניחוש כזה הוא אסור (כאשר סומכים עליו). אך ע"פ הר"ן ניחוש שיש בו הגיון מותר.

ג **הראב"ד** עצמו מיישב שהגמרא אינה עוסקת כלל בגדר איסור ניחוש, אלא רק מלמדת מהו ניחוש שראוי לסמוך עליו. וכן כתב **הרד"ק** (שמואל-א יד ט) שכוונת הגמרא לומר שאין לסמוך על סימן שאירע לו מבלי שקבע אותו קודם, אך אם עשאו סימן מתחילה, קודם שאירע, כאליעזר ויהונתן - אז ראוי לסמוך עליו (ועיין דרכ"מ י"ד קעט, שדעת הרד"ק ממש להיפך מהרמב"ם כי מהרמב"ם נשמע שדווקא בדבר שלא עשאו לסימן הדין קל יותר).

האמוראים

בגמרא (שם) אמרו: "רב בדיק במברא, ושמואל בדיק בספרא, רבי יוחנן בדיק בינוקא" [רב היה בודק אם המעבורת היתה מזומנת לו היה מפליג בה. שמואל היה פותח ספר לנהוג ע"פ מה שנפתח לו. רבי יוחנן שואל תינוק שיאמר לו פסוק]. עוד מסופר שם שר' יוחנן חשב לרדת לבבל

שתדאג לסדר את הבית מ"הבלגן" שגרמו הילדים במשך היום. והנה נכנס ערב אחד לביתו וירא את אי-הסדר שבבית, ויצעק בקול גדול: "רותי, מה קורה פה, מה הבלגן הזה, כמה פעמים אמרתי לך שאני לא יכול לסבול את המצב הזה!". יעקב כועס ומפנה כעס לרותי אשתו.

ופניהם איש אל אחיו הרב אבנר ששר

הסר כעס מליבך

ליעקב חשוב מאוד שהבית יהיה מסודר כשמגיע מיום עבודה מאומץ, והרבה פעמים בקש מאשתו רותי

לא העריכו אותו כראוי לפי דעתו – ובא לכלל כעס. נדמה שהכעס הוא תולדה ישירה מהפגיעה, אך לא כך הדבר, וזה יהיה הפתח להתמודד עם הופעתו. לפני הכעס הופיעו רגשות כאב או תסכול, או תחושת פחיתות בערך העצמי. ולכן- אם נזהה את הכאב והתסכול בעצמנו, נהיה מודעים לרגש הכעס שעומד לבוא. וידיעת התהליך שיתרחש יעזור לנו להתמודד אתו שהוא יתממש.

וכיצד? התסכול או הכאב הן תולדה של מחשבה אודות האירוע. אם נצליח לשנות את הפירוש שנתנו בתחילה לאירוע - נוכל לצאת מן התסכול ומהפגיעה, ולא לכעוס. הדעה הרווחת שהכעס מתפרץ ואין יכולת לשלוט עליו, בטעות יסודה, אם לא נהיה מקובעים על המחשבה הראשונה, ונוכל לחפש דרך אחרת, היא תצליח לגרום לנו רוגע.

לדוגמא: במקום לכעוס על האישה שאינה מתחשבת בי או בדעותיי בזה שאינה ששומרת על הסדר בבית, אסביר לעצמי שהיא פשוט עושה מה שנוח לה - ואין פה כוונה נגדי. וכן בכל מצב ראוי להרחיק את פירוש המעשה מן הכוונה לפגוע בנו או להשפיל אותנו ולפרשו בדרך שלא פוגעת בערך העצמי, ובזה מתמתן הכעס.

ב. כיוון שאחת הסיבות לכעס היא תחושת אבדן הערך העצמי, אדם שערכו העצמי מבוסס, "לא נכנע" לכל פגיעה. הוא מבין מיד שערכו העצמי לא מתערער בגלל אירוע כזה או אחר וממילא פנוי לראות את הדברים מזווית אחרת, לא פגיעה.

מעשה בחסיד אחד שמכר את תפיליו היקרות- שקיבלה זוגתו בירושה מהבעש"ט- ורכש תמורתם אתרוג מהודר לחג הסוכות. כששמעה זאת אשתו, הצטערה ורתחה, נטלה את האתרוג והשליכה אותו ארצה והאתרוג נפסל. נטל החסיד את האתרוג ואמר: בתילה היו לנו זוג תפילין של הבעש"ט ולא היה אתרוג. אח"כ היה אתרוג ולא היו תפילין. עכשיו אין לנו לא תפילין ולא אתרוג, אך יש לי אותך ולך יש אותי, ואנחנו אוהבים זה את זה. ובמקום לעבוד את ה' באתרוג נעבוד אותו בהתגברות על הכעס ונצא בריקודים!

מבחינת אותו חסיד הוא אינו צריך ל"התבצר" בהשקפתו הראשונה כדי לרכך מעמדו.

ג. היכולת לעצור לפני התפרצות ולשלוט במצב ולהתבונן על הדברים באופן אחר יכולה להסתייע ב"תחבולות שונות", שעלינו להתרגל להן, כגון: התרחקות פיזית מן האדם ומן המקום שהכעיס, לספור עד עשר, לומר לעצמי-אינני רוצה להגיד עכשיו, מחר או עוד שבוע נשוחח על העניין וכדו'...

הכעס היא אחת מהמידות המגוננות ביותר, וחז"ל גינו את הכועס: "המקרע בגדיו בחמתו, והמשבר כליו בחמתו - יהא בעיניו כעובד עבודה זרה" (שבת קה ע"ב). "כל אדם הכועס, אם חכם הוא- חכמתו מסתלקת ממנו. אם נביא הוא - נבואתו מסתלקת ממנו" (פסחים סו ע"ב)

וכבר כתב הרמב"ם (הלכות דעות פ"ב): "יש דעות [מידות] שאסור לו לאדם לנהוג בהן בבריונות אלא יתרחק מן הקצה האחד אל הקצה השני. וכן הכעס מידה רעה היא עד למאוד וראוי לו לאדם שיתרחק ממנה עד הקצה האיר. וילמד עצמו ולא יכעס ואפילו על דבר שראוי לכעוס עליו".

ובכל זאת הכעס "תופס" אותנו בהרבה הזדמנויות בחיים, והדבר כואב במיוחד בתוך המשפחה, כשמכוון מבן-זוג על זוגתו או הפוך. הכעס מרעיל את האווירה בבית, הוא מזיק לכועס ומזיק למי שכועס עליו, מבזבז כוחות לכיוונים שליליים, ובסופו של דבר מעכיר את היחסים של האדם עם עצמו. פעמים רבות, אחרי שעת הכעס האדם תופס את עצמו ושואל- "למה כעסתי כל-כך"? "מה הרווחתי מההתפרצות הזאת?" מתוך מחשבות אלו הוא אף עלול להגיע למצב שיכעס על עצמו.

כדי לקיים את דברי הרמב"ם "וילמד עצמו שלא לכעוס" ננסה להבין את המניעים לכעס. אם נשאל את הכועס בשעת כעסו: "מדוע כ"כ כעס ודאי יצדיק את עצמו בטיעונים בשם הצדק, האמת, והיושר - "הרי אשתי לא בסדר, לא ייתכן שהבית ייראה כך, ומדוע שלא אכעס?!": או: "בדבור שקט היא לא מבינה, מוכרחים להעמיד אותה במקום".

אבל האמת היא שהמניע אינו "עשיית צדק" אלא שתי סיבות: האחת, אכזבה מציפייה שלא מומשה. והשנייה, פגיעה בערך העצמי של האדם.

ביחס לסיבה הראשונה, ככל שהדבר לו אנו מצפים יותר חשוב בעינינו האכזבה באי-קיומו גדול יותר, וכן רמת הכעס הנלווה לה. אומנם ברור לכולנו שהציפייה של האדם שהעולם יתנהג על-פי צרכיו אינה ריאלית, שהרי יש בעולם אנשים שונים מטבעם וא"א לספק צורכי כולם. אבל בשעת הכעס האדם אינו פנוי לשמוע הסברים הגיוניים. כמו כל רגש, שאי אפשר ל"שכנעו" בנימוקים שכליים, צריך למצוא דרך המונעת את הכעס או המאפשרת לנווט אותו, אחרי התפרצותו. הדרך היעילה ביותר למנוע את עצמנו מלהגיע לשלב הכעס היא להפחית את רמת הציפיות והתובענות שלנו מן הסביבה. כשאין ציפיות אין אכזבות. אדם צריך לחשוב לעצמו "לא מגיע לי שום דבר!" לשם כך צריך לפתח את מידת הענווה, כמובן.

ביחס לסיבה שנייה- האדם נפגע כשלא דברו אליו בצורה מכובדת, או לא התחשבו בדעתו וברצונו, או

שאלות משו"ת אתר הישיבה

בשיתוף אתר ישיבת בית אל

הנכם מוזמנים לשלוח את שאלתכם ל"שאל את הרב"

<http://www.hakotel.org.il/hebrew/ask-the-rav>

שינה עם תפילין

אני מורה בתיכון דתי, והמסגרת מחייבת את בני המצווה להגיע לתפילות. ישנו תלמיד שמגיע בעל כורחו, מניח תפילין וישן איתם [מתעקש לא להתפלל], האם עדיף שלא יניח, או ההנחה שמתוך שלא לשמה בעתיד יתעורר לכך?

המשיב: מו"ר הרב אביגדר נבנצל שליט"א
שלום רב,

אע"פ שאמרו חז"ל מתוך שלא לשמה יבוא לשמה, אך כיוון שמדובר בחילול קדושת התפילין, עדיף שלא יניח כלל תפילין, כל זמן שהוא ישן עימהם בזמן התפילה.

שתזכה ללמוד וללמד, לשמור ולעשות ולקיים. בשורות טובות.

- מזל טוב ליהודה פריש לרגל נישואיו
- ליוחאי מימון לרגל הולדת בנו
- ליוסף כהן צמח לרגל הולדת בתו

מהנעשה בישיבה

- **שבת לבני חו"ל בעיר צפת** - בשבת פרשת וירא, שבתו תלמיד הישיבה, בני חו"ל, בעיר צפת יחד עם הרבנים והמדריכים המלווים את התוכנית. לשבת זו, הצטרף גם ראש הישיבה הרב ברוך וידר שליט"א ומשפחתו. שבת זו, עם אופייה המיוחד של העיר העתיקה בצפת, היוו הזדמנות מיוחדת לחיזוק והעמקת הקשר שבין ראש הישיבה ובני חו"ל.

'מכותל רבותינו' - ספר הבוגרים מוכן! הזדמנות אחרונה להקדיש, ולהנציח. לקבלת הספר נא לשלוח מייל חוזר עם כתובת המגורים.

בוגרים יקרים: פרויקט בר מצווה יוצא לדרך! כל בוגר שבנו הגיע לגיל מצוות השנה מוזמן להצטרף במהלך השבועות הקרובים. חומר ללימוד משותף של האבות עם הבנים ישלח במייל בנושא "מצוות התלויות בארץ", ובי"ג שבט יתקיים בע"ה מפגש בישיבה לסיכום ולסעודת הודיה. ההרשמה בעיצומה, הקדימו להירשם.

א. כדי לעזור לזולת לשלוט בכעסו, קודם התפרצותו על הסביבה ובמיוחד על בן הזוג- יש לחזק את ערכו העצמי. אם נתמיד להראות לאדם שהוא "שוה" ונרצה ונחבר אותו למעלותיו ע"י יחס מכבד ומעריך, יהיה בן הזוג שליו ורגוע, ולא פגיע.

ב. בשעת הכעס נוכל לצמצם את נזקי הכעס באמצעות אמפתיה, במקום להעמיק את הכעס ע"י אמירות המלבות אותו (כגון כשכועס על אדם אחר, לומר לו: "אתה צודק, אסור לך לשתוק לו!") או מפחיתות את ערכו. נהיה איתו בתחושותיו: "באמת קשה כשמרגישים שלא מתחשבים", "אחרי יום עבודה מפרך, ודאי שמצפים למצוא מקום נוח" וכד'.

מכל האמור לעיל עולה, שיש אפשרות לשלוט על הכעס ע"י פיתוח המידות בכלל, וגם ע"י התבוננות אחרת בשעה שהכעס עומד להתפרץ. בכוחות משותפים של שני בני הזוג יכולים שניהם לצמצם, אף להימנע לגמרי, ממצבים של כעס ואיבוד שליטה, הפוגעים בכל הסביבה. ואפילו כשיש מקום לקפידא, כדברי רב אשי (תענית ד ע"א) "תלמיד חכם שאינו קשה כברזל, אינו תלמיד חכם", בכל זאת מסיימת שם הגמרא: "ואפילו הכי מבעי ליה לאינש למילף נפשיה בניחותא, שנאמר "והסר כעס מלבך". "איזהו גיבור הכובש את יצרו!" נתגבר ונצליח.

מערכת העלון
אחראי תוכן חיים כהן
עורך תוכן עופר סיון
Misrad@hakotel.org.il
ישיבת הכתל - היכל וואהל
ת.ד. 603 ירושלים
91006
Tel:02-6288175
Fax:02-6271180

